

BURSA
Türk Dünyası Kültür Başkenti

BURSA ATLASI

Editörler
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Prof. Dr. Selçuk KIRLI

BURSA ATLASI

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

Prof. Dr. Selçuk KIRLI

Bursa, 2022

“© 2022 Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi

BURSA ATLASI

Yayın No: 34

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun hükümlerine göre kitabı yayımlayan yayınevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, kısmen veya tamamen yayımlanamaz, depolanamaz.”

Editörler

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Prof. Dr. Selçuk KIRLI

Katkıda Bulunan Eser Sahipleri (YAZARLAR)

Alev SINAR UĞURLU - Ali DUYMAZ - Alper UZUN - Arzu ÇAHANTİMUR
Behçet Kemal YEŞİLBURSA - Bilal KEMİKLİ - Burak OĞLAKCI - Cafer ÇİFTÇİ - Celil BOZKURT
Derya ŞAHİN - Elif Burcu ULUN - Gonca GÜLSEFA - Gözde KIRLI ÖZER - Gürcan GÜLERYÜZ
Haşan Basri ÖCALAN - Hatice ŞAHİN - Hazal ÇITAKOĞLU - Hülya TAŞ -
Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ - Kelime ERDAL - Mehmet Bedri MERMUTLU - Melike YALILI KILIÇ -
Minara ALİYEVA ÇINAR - Mustafa KARA - Mustafa ŞAHİN - Nesrin KARACA - Özlem ERCAN
Salim ÇONOĞLU - Sadettin EĞRİ - Seval Kutlu AKAL SOLMAZ - Şükrü BAŞTÜRK
Zehra ÖZTÜRK - Zuhul EROĞLU KOŞAN

Kütüphane Bilgi Kartı

BURSA ATLASI
I. Basım. 480 s. 16,5 x 23,5 cm
Aralık 2022 - BURSA

ISBN: 978-605-9443-61-6

Bandrol Talep Numarası: IT3400804669

Kapak Tasarım ve Sayfa Düzeni

Ercüment KARTAL
erc.kartal@gmail.com

Kapak Görelisi

Bursa Büyükşehir Belediyesi arşivi

Baskı

Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti.
Alaaddinbey Mah. 634. Sok. Nilüfer Ticaret Merkezi
Ayaz Plaza, D:24 16265 Nilüfer/Bursa
Tel:(0224) 249 33 20 Sertifika No: 48334

Yayınevi ve Dağıtım

Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi
Kurtoğlu Mah. Yeşil Cad. Site Apt. No:8/1 Yıldırım / BURSA
Tel: 0224 329 73 23 - Belgegeçer: 0224 329 73 24
www.bursaturkocagi.org.tr - eposta:bursaturkocagi@gmail.com
Sertifika No: 47924

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	IX
ÖN SÖZ	XI

I. ARKEOLOJİ / MİMARİ

SİSTİNE SALONU'NDA YER ALAN FRESKO IŞIĞINDA TOPLANTI MEKANININ YERİ Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN	3
MYRLEİA/APAMEİA ANTİK KENT YERLEŞİMİNDE BULUNAN SERAMİKLER Prof. Dr. Derya ŞAHİN / Arş. Gör. Hazal ÇITAKOĞLU / Arş. Gör. Gonca GÜLSEFA	29
HELENİSTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE İZNIK'İN (NİKAİA) TARİHİ VE YERLEŞİMSEL GELİŞİMİ Dr. Gözde KIRLI ÖZER / Prof. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR	45

II. BOTANİK / ÇEVRE

BURSA'NIN SIRTINI DAYADIĞI ULUDAĞ'IN BİTKİSEL ÇEŞİTLİLİĞİ Prof. Dr. Gürcan GÜLERYÜZ	73
KÜRESEL MÜCEVHER SUYUN "SULAR ŞEHİRİ" BURSA'DA TARİHSEL YOLCULUĞU Prof. Dr. Melike YALILI KILIÇ / Prof. Dr. Seval Kutlu AKAL SOLMAZ	81

III. COĞRAFYA

BURSA ŞEHRİNİN CUMHURİYET DÖNEMİNDE NÜFUS DEĞİŞİMİ Doç. Dr. Alper UZUN / Arş. Gör. Burak OĞLAKCI	93
--	----

IV. DİL / KÜLTÜR / EDEBİYAT

BURSA'DA OĞUZ BOY ADLARIYLA KURULMUŞ KÖYLER VE AĞIZLARI ÜZERİNE Prof. Dr. Hatice ŞAHİN / Doç. Dr. Şükrü BAŞTÜRK	109
BUHARA BURSA BOSNA GÜZERGÂHINDA TASAVVUFÎ KÜLTÜR ATLASI Prof. Dr. Mustafa KARA	119
BURSA'DA YAZILAN ŞAHESER: SÜLEYMAN ÇELEBİ VE VESİLETÜ'N-NECÂT Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ	151
BURSALI BİR SAZ ŞAİRİ: ÂŞIK HALİL Prof. Dr. Ali DUYMAZ	163
BURSALI ŞAİR EŞREF PAŞA'NIN TARİHE IŞIK TUTAN BİR KASİDESİ Prof. Dr. Özlem ERCAN / Dr. Öğr. Üy. Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ	179
BAHAR SULTÂNI İLE KIŞ ŞEHİRİYÂRI'NIN ULUDAĞ'DAKİ MÜCADELESİ (MÜNÂZARA-İ BAHÂR U ŞİTÂ) Doç. Dr. Sadettin EĞRİ / Dr. Öğr. Üy. Zehra ÖZTÜRK	199
BURSA'NIN KÜLTÜREL MİRASI KARAGÖZ'ÜN ÇOCUKLARA UYARLAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME Prof. Dr. Kelime ERDAL / Elif Burcu ULUN	213
BURSA YEMEK KÜLTÜRÜ Prof. Dr. Hülya TAŞ	229
İKİ İNGİLİZ KADIN GEZGİN: JULIA PARDOE (1806-1862) ve MARY ADELAIDE WALKER (1820-1905) PERSPEKTİFİNDEN BURSA İZLENİMLERİ Prof. Dr. Nesrin KARACA	259
YENİ TÜRK EDEBİYATINDA ULUDAĞ Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU	295
İŞGAL İSTANBULUNDAN BURSA'YA: HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN "YARIM ADAM" ROMANINDA HÜLYA VE SÜKÛN ŞEHİRİ BURSA Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU	333
BURSA'YA DIŞARIDAN VE İÇERİDEN BAKAN İKİ ROMAN: ÇOK ÇİÇEKLİ SENFONİ VE ÖLÜ REŞAT Dr. Öğr. Üy. Zuhale EROĞLU KOŞAN	349

V. TARİH

OSMANLI'NIN DİBÂCESİ BURSA VE TARİHİ

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ 363

OSMANLI DÖNEMİ BURSA TARİHİ**KAYNAKLARINDAN BURSA VEFİYÂTNÂMELERİ**

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN 385

BURSA YEŞİL KÜLLİYESİNDE VERİLEN SİYASÎ VE SOSYAL MESAJLAR

Doç. Dr. M. Bedri MERMUTLU 405

MİLLÎ MÜCADELE'DE HACİM MUHİTTİN BEYİN**BURSA VALİLİĞİ VE BURSA'NIN İŞGAL SÜRECİ**

Doç. Dr. Celil BOZKURT 417

“YEŞİL BURSA, AL SANCAĞINA KAVUŞTU” BURSA'NIN**YUNAN İŞGALİNDEN KURTULUŞU'NUN 100. YILI**

Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA 429

SÜRGÜNDEN VATANA DÖNÜŞ SERÜVENİ: BURSA'YA YERLEŞEN AHISKA TÜRKLERİ

Doç. Dr. Minara ALİYEVA ÇINAR 445

SUNUŞ

Bu yıl Bursa için çok önemli bir yıl çünkü Bursa Türk Dünyasının Kültür Başkenti. “Bursa Atlası” ismini verdiğimiz kitabımız bu vesile ile yayına hazırlandı. Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi olarak amacımız Türk Milletinin değerleri üzerinde çalışıp bu değerlerin tanınması, korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına hizmet etmek. Dolayısıyla Türkiye’nin yeşil incisi Bursa hakkında akademik çalışma ve yayınlar yapmak bu amaca hizmet etmenin en iyi yollarından biri. Kitabımızda Bursa’nın arkeolojisi, botanik ve çevre özellikleri, coğrafyası, kültürü, edebiyatı ve tarihi konularında değerli bilim insanlarının araştırma ve yazılarını bulacaksınız. Bursa gibi bir şehrin özelliklerini bir kitapta toplayıp aktarmak doğal olarak mümkün değil. Bu yüzden Bursa Atlasının bu yönde yapılacak çalışma ve yayınlara bir başlangıç olmasını diliyor ve başta değerli sanayicimiz Mete Tetik Bey olmak üzere katkıda bulunan ve destekleyen herkese teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Selçuk KIRLI

Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi Başkanı

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun beylikten devlete geçiş sürecinin tanıklığını yapan Bursa 1365'e kadar başkentliği üstlenerek devlet merkezi konumunda olmuştur. Fetihden sonra cami, türbe, medrese, köprü, çeşme, han, hamam, kapalıçarşı gibi mimarî yapılarla Bursa'ya Türk İslâm çehresi kazandırılır. Türk milletinin gelenek ve görenekleri, İslâm dini ve estetiğin harmanlanmasıyla somutlaşan bu fizikî değişim Bursa'nın adalet, kardeşlik, merhamet, dayanışma, hoşgörünün yansıması olan bir ruha sahip olmasını sağlar. Evliya Çelebi'nin ifade ettiği gibi "ruhaniyetli bir şehir" olan Bursa, 1365'te Edirne, 1453'te İstanbul'un yönetim merkezi olmasına rağmen manevi gücünü hiçbir zaman kaybetmez. Türk İslâm ruhunu taşıyan sanat eserleriyle kuruluş döneminin kültürel mirasını sonraki asırlara nakleden Bursa, Osmanlı Devleti'nin altı hükümdarının, -Osman Gazi-Orhan Gazi-Yıldırım Bayezid-Çelebi Mehmet- 1. Murad ve 2. Murad- ve yirmi şehzade, pek çok padişah eşinin, Yıldırım Bayezid'in damadı Emir Sultan Hazretleri ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şeyhi Üftade Hazretleri gibi erenlerin ebedî istirahatgâhıdır.

Köklü geçmiş ve arkeolojik açıdan derinliği olan Bursa, jeopolitik açıdan da önem taşıyan bir şehirdir. Önemli bir ticaret güzergâhı olan İpek yolunun üstünde bulunması, ipek ticaretinin Osmanlı Devleti'ndeki merkezi olması, Orta ve Batı Anadolu ile bağlantıyı sağlayan bir kapı işlevi görmesi, İstanbul'a yakınlığı, şifalı ve zengin su kaynaklarına sahip oluşu, büyüleyici tabiatı, bitkisel zenginliği, göçmenlere kucak açması, geçirdiği tüm değişimlere rağmen geleneksel dokusunu korumada gösterdiği direnç, Bursa'yı dikkatlerin daima üstünde toplandığı bir mekân haline getirmiştir. Bütün bunların yanı sıra Bursa hem bir edebiyat merkezi olarak hem de tasavvuf kültürünün merkezi olarak da dikkat çekmektedir. Yerli ve yabancı edebiyatçılar da ayrı bir gözle Bursa'ya bakmışlar ve izlenimlerini, tespitlerini,

hislerini, düşüncelerini, hafızalarında iz bırakan hususları edebî eserler vasıtasıyla ifade etmişlerdir.

Türk Dünyasında birliği ve bütünlüğü sağlamayı hedefleyen Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) 2012 yılında Astana ile başlattığı, Eskişehir, Kazan, Merv, Şeki, Türkistan, Kastamonu, Oş ve Hiva ile devam ettirdiği Türk Dünyası Kültür Başkenti temsilini 2022 yılı için Bursa'ya vermiştir. Milli Mücadele'nin 100. yılını idrak ettiğimiz 2022 yılının Bursa için bir başka önemi de Bursa'nın Yunan işgalinden kurtuluşunun 100.yılı olmasıdır.

Tarihî, kültürel, coğrafi, mimarî, tabii, fennî ve manevî öneme haiz olan Bursa'nın 2022 Türk Dünyası Kültür Başkenti olması ve Yunan işgalinden kurtuluşunun 100. yılını idrak etmesi nedeniyle Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi olarak 2022 yılı çalışma konumuzu Bursa olarak belirledik ve elinizdeki kitabı hazırlamaya karar verdik. Arkeoloji/Mimarî, Botanik/Çevre, Coğrafya, Dil/Kültür/Edebiyat ve Tarih olmak üzere beş bölümden meydana gelen *Bursa Atlası* ile Bursa'nın dününü ve bugününü geleceğe taşımak istedik. Bursa'nın arkeolojik, tarihî, mimarî, bitkisel, coğrafi, kültürel, edebî ve dil zenginliğini ortaya koymak üzere her biri konusunda uzman bir akademik kadronun emeğiyle *Bursa Atlası*'nı hazırladık. Kitap Bursa Uludağ Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi ve İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin Arkeoloji, Mimarî Restorasyon, Mimarlık, Biyoloji, Çevre Mühendisliği, Coğrafya, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe Eğitimi, İlahiyat ve Sosyoloji bölümü öğretim üyelerinin katkılarıyla oluştu. Bursa'nın kültürel hafızasını sonraki nesillere taşımak adına *Bursa Atlası*'na birer bölüm yazarak katkıda bulunan kıymetli hocalarımıza şahsım, Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi ve Bursa'ya gönül veren herkes adına teşekkür ederim.

Kitabın basımını gerçekleştirmek üzere dikkat, özen ve titizlikle çalışan Sayın ERCÜMENT KARTAL'a, kitabın yayımlanmasını sağlayan Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi'ne, kıymetli sanayici Sayın Mete TETİK'e müteşekkirim. Ancak bir isim olmasaydı ne bundan önceki yayınlarımız ne de *Bursa Atlası* basılabilirdi: Prof. Dr. Selçuk KIRLI. Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi'nin bütün yayınlarının baskısını destekleyen şube başkanımız Prof. Dr. Selçuk KIRLI'ya Türk kültür ve medeniyeti ile ilgili çalışmaların kayıt altına alınarak sonraki nesillere aktarılması adına verdiği maddi ve manevi destekten ötürü şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU

SİSTİNE SALONU'NDA YER ALAN FRESKO IŞIĞINDA TOPLANTI MEKANININ YERİ

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN •

İzник Gölü'nde 2014 yılında tarafımızdan keşfedilen^[1] ve Amerika Birleşik Devletleri Arkeoloji Enstitüsü'nün *Archaeology Magazine* isimli dergisi tarafından 2014 yılının en önemli on büyük keşfi arasında gösterilen^[2] yapı kalıntısında 2016 yılında başlayan sualtı kazılar aralıksız devam etmektedir (Resim 1)^[3]. Kalıntıların merkezinde doğu-batı doğrultusunda uzan üç nefli bir kilise yer alır. Naosun doğusundaki apsis, içte dairesel formlu olup, dış duvarı köşelidir. Ana apsisin her iki yanında pastophoria odaları yer almaktadır. Naosun batısında narteks ve atrium bulunmaktadır (Resim 2). Henüz yazılı bir belge bulunmasa da kilisenin Aziz Neophytos'a adanmış olduğu kabul görmüştür^[4].

• Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü. mustafasahin@uludag.edu.tr

- 1 M. Şahin, "İzник Gölü'nde Gizli Tarih", Bursa'da Zaman 9 (Ocak 2014): 2-5; ay., "İzник Gölü'nün Altında Tarihi Keşif", Şehrengiz 47 (Şubat 2014): 16-20; M. Şahin, E. Tok ve Ş. Kılıç, "İzник: Göldeki Bazilika", Atlas 252 (Mart 2014): 76-84; ay., "İzник Gölü'ndeki Batık Kilise: Deprem Kurbanı Aziz Neophytos", Aktüel Arkeoloji 38 (Nisan 2014): 8-10; ay., "Deprem Kurbanı Aziz Neophytos: İzник Gölü'ndeki Batık Kilise", Deniz Magazin 39 (2014): 42-45.
- 2 E. A. Powell, "Sunken Byzantine Basilica, Lake Iznik, Turkey", *Archaeology Magazine* (Ocak-Şubat 2015).
- 3 Sualtı kazıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Bursa Uludağ Üniversitesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile devam etmektedir. İlgili kurumlara destek ve yardımlarından dolayı minnettarız.
- 4 Özellikle bk. M. Şahin, "Göldeki Bazilika Aziz Neophytos'a mı ait?", *ScienceUp*, Mart 2021, 64-67. - M. R. Kurtbayram, Erken Hristiyanlık Dönemi Martyriumları ve İzник Gölü Bazilikal Kilisesi Martyriumu, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Bursa 2022).

Resim 1. İznik Gölü'nde Batık Halde Bulunan Bazilikal Kilise Kalıntısı

Bilindiği gibi İznik, I. ve VII. Ekümenik Konsillere ev sahipliği yaptığı için Hıristiyanlar açısından oldukça önemli bir hacı merkezidir. Büyük Konstantin öncülüğünde MS 13 Temmuz 325 tarihinde toplanan ilk Konsilde Aryanizm, İmparatoriçe İrene tarafından MS 24 Eylül 787 tarihinde toplanan yedincisinde ise ikonoklastlar (resim yasağı) ortadan kalkmıştır^[5]. Yedinci toplantının yapıldığı yer günümüzde Ayasofya ya da Orhan Cami olarak bilinen mekandır. Ancak birincisinin toplandığı salon hala gizemini korumaktadır. Bu yazıda olası mekânın yerini tespit etme konusunda Sistine Salonu'nda bulunan I. Nikaia Konsili Freskosu yardımcı olabilir mi sorusuna cevap aranmaya çalışılacaktır.

Birinci İznik Konsili, İmparator Konstantin tarafından Roma İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyanlar arasındaki tartışmaları sonlandırmak ve bir birlik sağlamak amacı ile toplanmıştır. Toplantıya katılan kilise önderlerinin büyük çoğunluğu Hz. İsa'nın ayrıcalıklı bir insan değil de gerçek Tanrı olduğu fikrini pekiştirmeye çalışmışlardır. Konsilde onaylanan "İznik İnanç Bildirisi" bugüne kadar Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinin ortak olarak kabul ettiği metinlerdendir. Dolayısı ile Hıristiyanlık dininin en büyük mezhepleri tarafından, diğer bir ifade ile Doğu ve Batı Dünyası tarafından tanınan çok önemli bir toplantıdır. Ancak toplantının yapıldığı mekânın yeri günümüzde hala gizemini korumaktadır. Toplantı salonunun yeri hakkında genel inanış, I. Konstantin bazilikasının da yer aldığı saray yapısında bulunduğuudur. Söz konusu sarayın yerini bulmak üzere yapılan en son çalışmalardan birisi Bursa Valiliği'nin öncülüğünde 22-23 Mayıs 2010 tarihleri arasında İznik'te düzenlenen çalıştay olmuş ancak, bir sonuca ulaşamamıştır^[6].

5 M. Baptistin Poujoulat – A.M. Michaud, Voyage dans l'Asie Mineure en Mesopotamie, a Palmyre, en Syrie, en Paletsine et en Egypte I (Paris 1840), 183– 184.

6 M. Şahin – İ.H. Mert (Eds.), Uluslararası İznik I. Konsil Senato Sarayı'nın Lokalizasyonu Çalıştayı, 22-23 Mayıs 2010 (Bursa 2011).

Resim 2. Kalıntıların drone fotoğrafı.

Söz konusu toplantı salonunun yer aldığı öne sürülen I. Konstantin Sarayı'nın lokalizasyonu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. A. Bryer, Konstantin Sarayı ve Bazilikasının yerini göl kıyısı ile sur duvarları arasında göstermek istes de^[7] bu konu hala tartışılmaya devam etmektedir. Vatikan'da Sistine Salonu'nda (Cappella Sistina) resmedilen konsil toplantıları arasında MS 325 yılında Nikaia'da toplanan Birinci Konsil de yer almaktadır. Betimde yer alan bazı detaylar toplantı yapılan salonun konumu hakkında önemli ip uçları verecek gibidir. Fresko üzerindeki kompozisyonu detaylı bir şekilde irdelemeden önce toplantının yapıldığı olası yer konusunda bugüne kadar söylenenleri özetlemekte fayda vardır.

İleri sürülen görüşlerden birisi toplantının imparatorluk sarayı denilen bir binada yapıldığıdır. Charles Texier ve M. Baptistin Poujoulat - A.M. Michaud toplantının imparatorluk sarayında olduğunu ileri sürenlerdendir. Texier; “İlk meşhur konsil kilisede değil, **imparatorun sarayında** toplanmıştı... Güney tarafı, yani Toulouse kontunun kumanda ettiği Yenişehir kapısı tarafı, Anne Commène'in “sultanicon” adını verdiği sarayın bulunduğu ve Süleyman'ın hanımıyla kız kardeşinin kaldığı Sultanlar Sarayına yakın yüksek bir kule ile dikkat çekici bir nokta idi. **Bu saray şüphesiz Rum imparatorlarından ve Justinien tarafından tamir ettirilen saraydı**”^[8].

Poujoulat ve Michaud; “İznik'ten çok fazla uzak olmayan, yarıya kadar gömülmüş iki büyük taş kemeri görüyor musunuz? Bunların **Theodore Las-**

7 A. Bryer, “Nicaea, A Byzantine City”, Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus 800-1900 (London 1988).

8 Chr. Texier, Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I, çev. Ali Suat, (Ankara 2002), 154, 160– 161. – F. Yıldırım, 14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler (Bursa 2014), 571.

caris'in sarayının kalıntıları olduğu söyleniyor. Diğer düşünceler bu iki kemerin Constantin tarafından 325 yılında ve bir diğeri de İmparatoriçe İrene tarafından 787 yılında yapılan ikinci konsilin toplandığı yer olan İznik'in büyük kilisesine ait oldukları. Bu iki konsilden birincisi Aryanizmi ikinci ise ikonoklastları ortadan kaldırmıştır^[9].

Birinci Konsilin toplandığı mekânın izini süren Polonyalı Simeon, Le Vicomte de Marcellus, Charles Fellows, John Murray, Moritz Busch gibi seyyahlar genellikle göl kıyısına işaret etmektedirler. Polonyalı Simeon; “318 aziz patriğin içtima ettiği mevki, **şehrin ittisalinde (bitişğinde) ve gölün kenarında bulunur**. Biraz ötede de kubbeli büyük bir kilise vardır. Şehrin etrafında büyük surlar ve müteaddit burçlar vardı. Burçların içleri kilisede olduğu gibi, aziz tasvirleri ile süslenmiştir”^[10].

Marcellus; “Geniş yapraklarıyla güzel ağaçlar uzaktan **gölün kıyısında ünlü konsilin büyük salonunun** yerini haber verdi. Köşelerindeki bazı sütunlar şeklini belli ediyordu. Geniş ve uzun bir dörtgen biçimindeydi. Hala ayakta olan tek duvarı kaplayan mermer parçaları altın yerine işaret ediyordu. Bir zamanlar bir mabet olan bu yeri kaplayan iki çınar ağacının gölgesinde durdum ve papaza Büyük Konstantin'in idaresi altında bu yerde oluşturulmuş ahdi bize söylemesini istedim”^[11].

Fellows; “Göl içinde de bir limanın ya da iskelenin kalıntıları var. Tertemiz suyun derinliklerinden görülen temellerden anlaşıldığı üzere bu yapılar çok geniş olmalı”^[12].

Murray; “İlk konsilin gerçekleştirildiği tahmini yer **surların hemen dışında, gölün kıyısındadır**”^[13].

Busch; “Kilise toplantılarının düzenlendiği yer olarak, **surların dışında gölün kıyısı gösterilir**”^[14]. Daha açık bir ifade ile İznik'i ziyaret eden seyyahların büyük bir bölümü toplantı yapılan salonun sur duvarlarının dışında ve göl kenarında olduğunu düşünmektedir.

9 M. Baptistin Poujoulat - A.M. Michaud, Voyage dans l'Asie Mineure en Mesopotamie, a Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Egypte I (Paris 1840), 183– 184. - Yıldırım 2014, 571.

10 Polonyalı Simeon, Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi, çev. Hrand D. Andreasyan (İstanbul 2007), 30.

11 Le V. de Marcellus, Souvenirs de L'Orient I (Paris 1839), 149. - Yıldırım 2014, 570.

12 Chr. Fellows, A Journal Written during an Excursion in Asia Minor 1838 (London 1839) 117. - Yıldırım 2014, 571.

13 J. Murray, A Handbook for Travellers in Turkey (London 1854), 185. - Yıldırım 2014, 571.

14 M. Busch, Die Türkei: Reisehandbuch für Rumelien, die untere Donau, Anatolien, Syrien, Palästina, Rhodus und Cypern (Triest 1870), 152. - Yıldırım 2014, 571.

Marie de Launay toplantının Büyük Konstantin'in sarayında olduğunu ileri sürse de sarayın yeri olarak göl kıyısında antik liman mendireği ile bazilikal kilisenin bulunduğu alanın arasını işaret etmektedir: “318 rahip, alçak gönüllülük ile onların ortasında oturmayı reddeden imparatorun önünde **Constantine'in Sarayı'nda toplandı...** Tiyatronun yakınlarında, tuğladan **iki büyük kule arasında yer alan alçak bir geçitle** surların içinden geçip (olasılıkla Bahçekapı), sur duvarlarının dış kenarını takip ederek günümüzde tamamen yok olmuş eski **Göl Kapısı'na doğru kuzey yönünde ilerledik.** Buraya ulaşmadan biraz önce **büyük bir ağaçla küçük bir mendireğe rastladık.** Burada, zeminde basamak sıralarının kalıntıları vardı. Kesinleşmemiş biçimde inanç öğretisinin **kanunlaştırıldığı ilk konsilin düzenlendiği yer buraya yerleştirilir**”^[15].

Toplantı mekanının yerini en açık şekilde John Covell tarif etmektedir: “İleride güneye doğru sur tekrar iyi korunmuş bir haldedir. İki yuvarlak kule arasında iki kare kule yükselir. İlk yuvarlak kuleden ikincisine kadar olan mesafe 165 adımdır. İkinci iki yuvarlak kule arası düzensizliklerini çok iyi biçimde gösterir biçimde 70 adımdır. Pek çok yerde surların batı cephesi ile birleşen göl, taş duvarlarla çevrelenmiş ve birçok kare bölüme ayrılmış güzel bir konumu olan güneybatı- batı köşesinde surlardan uzaklaşır. Burası kentin surlarına en yakın yer olup kavak, söğüt ve çınar vb. ağaçlar dikilidir. Türkler burada Ramazan'da toplandıkları bir ibadet yeri meydana getirmişler. Surların dibinde Rumların “**318 Havari**” olarak adlandırdıkları bir ayazma bulunmaktadır. Bu durum benim ilk konsilin düzenlendiği binanın kentin dışında yer alan bu noktada yer aldığını düşünmeme yol açtı (eğer Zaviye değil ise). Gerçekten de kara parçası gölün içine doğru güzel bir girinti meydana getiriyor ve burada böylesi bir binaya ait olması oldukça muhtemel bazı eski duvarların temelleri görülüyor. Sur duvarlarında bu güzel bahçeye geçiş imkânı veren bir kapı vardı. Hemen köşede çifte sur yeniden başlar; yuvarlak kulelerin orta kısımları birbirlerinden bazen 50, bazen de 60 adım uzaklıktadır. Güneybatı köşede, biraz önce bahsettiğimiz yerden ötürü bu şekilde adlandırılan **Bahçekapı** vardır. Kapı büyük kare taşlarla tamir edilmiş olup tek bir büyük bloktan yapılan bir arşitrav veya lento ile dikdörtgen biçime sahiptir. İki yanında birbirlerinden 21 adım uzaklıkta ve 10 adımdan daha fazla çapa sahip iki yuvarlak kule yer alır. Surun planı daha sonra birkaç kez sağa doğru köşeler meydana getirir biçimdedir; harç olmaksızın büyük kare taşlardan yapılmıştır, bu durum bu kısımların çok eski olduğunu düşünmeme neden oldu; fakat kaba

15 N. Günaydın - R. Kaplanoğlu, “Marie de Launay/Bunkowski”, Seyahatnamelerde Bursa (Bursa 2000), 152–163, 213, 217–218. - Yıldırım 2013 , 571.

bir biçimde gerçekleştirilmiş yakın zamanların bir işi olduğunu gördüğümde bu kez de Bizans Dönemi'ne tarihlendirilebileceğini ve ekonomik biçimde yapılmış olabileceğini düşündüm. Eğer ki kulelerin eski harçları bir başka şeyin hayal edilmesine yol açmaz ise belki de eski duvar noktalarla işaretlediğim biçimi takip ediyordu”^[16].

Bahçe Kapı'dan geçilerek ulaşılan çayır “Ebegülez Mevki” olarak bilinmektedir (Resim 3). Bu alanı Rumlar “Apostoloi” olarak isimlendirmişler. Bu isim havari anlamına gelen Yunanca “apostolos” kelimesinden türetilmiş olmalıdır. Dolayısıyla 318 Havari Ayazmasını da bu çayırdaki aramak gerekir. Alanda yaptığımız incelemelerde söz konusu su kaynağının Çini Vakfı'nın yeni inşa edilen sergi binasının güneydoğu köşesinde bulunduğunu tespit ettik. Ancak, bize aktarıldığına göre, ne yazık ki, inşaat esnasında kaynak kapatılarak suyu atık su kanalına bağlanmıştır. Dolayısı ile Cove'lın açık bir şekilde tarif ettiği toplantı mekânı bazilikal kilisenin bulunduğu göl kıyısına işaret etmektedir.

Resim 3. Cove'lın İznik Gölü kenarına inerken izlediği rota.

Seyyahların ifadelerinden İznik'te bir imparatorluk sarayının olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak Urs Peschlow, her ne kadar kaynaklarda bir saraydan^[17] söz edilse de Nikai'a'da daha önce böyle bir saray olmadığını, konsilin toplanacağı tarihin yakınlığı göz önünde bulundurulursa, bu kadar

16 J. Cove'l, Voyages en Turquie 1675–1677, ed. Jean Pierre Grélois (Paris 1998), 269, 271, 273–299. - Yıldırım 2013, 585 vd.

17 U. Peschlow, “Nikaia / İznik Kiliseleri”, I. Akbaygil, H. İnalçık, O. Aslanapa (Hrsg.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul 2004), 201 dipnot 9.

kısa bir sürede toplantı için uygun bir yapının inşa edilmesinin mümkün olmayacağını savunmaktadır^[18]. Bu nedenle konsilin toplandığı salonlar, başlangıçta çok farklı işlevler için düzenlenmiş yerler olmalıdır. Diğer bir ifade ile Nikaia'da konsilin toplandığı tarihlerde bir saray olmamalıdır. Benzer biçimde aynı tarihlerde inanç sahiplerinin kullanabileceği bir kilise binası da yoktur. Büyük bir olasılıkla geçici düzenlemeler ile yetinmişlerdir^[19]. Kayıtlara adı geçen ilk peder olan Theogenios, bu tarihlerde Hıristiyan cemaatin İznik'te olduğuna işaret etse de^[20] Nikaia'da bilinen ilk kilise, konsile katılan 200 pedere gönderme yapan Aziz Pateres Kilisesi'dir. Bu kilise de en erken, Konsil Toplantısından sonraki bir tarihte, onların onurunu ve anısını yaşatmak amacıyla inşa edilmiştir^[21].

Birinci Konsil'in toplandığı yerin kutsallaştırılması ve bir ibadethaneye dönüştürülmesi gayet normaldir. Cyril Mango, Nikaia'da Kutsal Pederler'i anan ve bu Pederlerin tasvirlerini barındırmasıyla ünlenen bir kilisenin var olduğunu ve MS. 700 tarihine kadar ayakta olduğunu ileri sürmektedir. Kilisenin mimarisi hakkındaki bilgilerimizi ise Willibald (727-729) adındaki bir İngiliz hacıya borçluyuz. Willibald, kiliseyi İsa'nın cennete yükseldiği Olives Dağı'ndaki kiliseye benzetir ve içinde Konsile katılan piskoposların tasvirlerinin bulunduğunu söyler^[22]. Ayrıca, kilisenin üzerinin açık olduğunu, tam ortasında bronz bir sunağın bulunduğunu ve sunağın üzerinde her türlü hava koşulunda yanması için cam bir fanusun içinde mum bulunduğunu söylemektedir. Mango, Willibald'ın ziyaret ettiği kilisenin, meclisin toplandığı yer olduğuna inanılan Sarayın salonu olduğunu düşünmektedir^[23].

Sonuç olarak 1. Ekümenik Konsil'in toplanabilmesi için sarayda veya başka herhangi bir yerde bir salona ihtiyaç vardır. Mevcut bilgilere göre toplantının yapıldığı tarihlerde bir saray olup olmadığını bilemiyoruz. Bu durumda cevap bekleyen soru, olası mekânın İznik'te nerede olabileceğidir. Bu konuda Vatikan'da Sistine Salonu'nda yer alan 1. Nikaia Konsili Toplantısının betimlendiği freskosu bizlere fikir verebilecek ip uçları sunmaktadır. Bu nedenle bu bölümde fresko üzerindeki betimi ayrıntılı bir şekilde irdelemek istiyoruz (Resim 4).

18 Peschlow 2004, 201 dipnot 10.

19 Peschlow 2004, 201 dipnot 11

20 Peschlow 2004, 201 dipnot 12

21 Peschlow 2004, 201 dipnot 13.

22 C. Mango, "Birinci Ökümenik Konsil'in Toplandığı Yer ve Kutsal Pederler Kilisesi", I. Akbaygil, H. İnalçık, O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik, İstanbul, 2004, 305 dipnot 4.

23 Mango 2004, 305vd.

Resim 4. I. Nikaia Konsil Toplantısı Panosu

Söz konusu pano diğer altı ekümenik konsilin betimlendiği freskler ile birlikte daha önce Havarî Kütüphanesi olan ve günümüzde Roma'daki Vatikan Müzelerinin bir parçası haline gelen "Havariler Kütüphanesi" veya Sistine Salonu olarak isimlendirilen mekânda yer almaktadır (Resim 5). Özellikle Katolik Kilisesi için çok önemli olan konsillerin betimlendiği freskoların yapım talimatını Roma'yı yeniden dünyanın dini, siyasi ve kültürel başkenti yapmak isteyen Papa V. Sixtus (Francesco della Rovere, 1471-1484) vermiş ve freskolardan sorumlu sanatçılar kütüphanenin dekorasyonunu 1589-1590 yılları arasında tamamlamışlardır. Sistine Salonu'ndaki duvar resimleri bu reform hareketlerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Resim 5. Sistine Salonu

15 Haziran 1475'te papalık kütüphane için gerekli finansal desteği sağlayacak anlaşmaları imzalamış 1587 yılında Papa V. Sixtus mimar Domenico Fontana'yı görevlendirmiştir^[24]. İlk olarak Vatikan Sarayı'nın iki uzun koridorunu Belvedere Avlusu boyunca birbirine bağlayan yeni kanatlar inşa edilmiştir. İnşaat bitmek üzereyken, Kardinal Antonio Carafa'nın sekreteri ve Havariler Kütüphanesi'nin baş vasisi (muhafızı) XI. Federico Rainaldi panolarda yer alacak kompozisyonların seçilmesi için görevlendirilmiştir. Rainaldi'nin tercih ettiği konular arasında Papa V. Sixtus'un res gesta'sı (kütüphanenin inşaat işi için planları yeğeni mimar Domenico Fontana'ya sunması), girişin üzerinde Kilise'nin ilk genel konsili, girişte solda Doğu'da yapılan ekümenik konsiller, sağda dünyanın ünlü kütüphanelerinin temsili, alfabeler ve mucitleri, papa portreleri ve ünlü yasa koyucular gibi değişik temalar yer almaktadır. Panoların üzerinde yer alan kısa başlıklar betimlenen konuların anlaşılması açısından isabetli olmuştur. Haziran 1589 tarihinde Cesare Nebbia (yaklaşık 1536-1614) ve Giovanni Battista Guerra (1544-1618) ile baş ressamlar olarak anlaşılmıştır^[25]. Papa V. Sixtus'un 3 Mart 1590 tarihindeki onayından sonra çalışmalara başlanmıştır. 1589'un ortaları ile 1590'ın ortaları arasında yaklaşık bir yıl sürecek olan fresklerin yapım işinde yüze yakın ressamın çalıştığı bilinmektedir. Ressamlar arasında Arrigo Fiammingo (Hendrick van den Broeck), Giuseppe Franco, Orazio Gentiles-

24 W. J. G. A. Veth, The Frescoes of the Ecumenical Councils in the Sistine Salon (1590) and the Catholic Conciliar Historiography, Th.D. Thesis, Pontifical University of the Holy Cross, Rome 2003, Annuario Historiae Conciliorum 34.2, 2002, 225 dipnot 10.

25 Veth 2002, 226 dipnot 19.

chi, Paolo Guidotti, Andrea Lilio, Paris Nogari (1536-1601), Pro spero Orsi, Ventura Salimbeni, Arturo Scalvati, Giacomo Stella, Cesare Torelli, Antonio Viviani ve Giovanni Baglione, Angelo Rocca ve Giovanni Battista Ricci öne çıkan isimlerdendir^[26]. Ancak, hangi panoda hangi sanatçının çalıştığı günümüzde dahi tartışılan bir konudur^[27]. Papa V. Sixtus, 25 Şubat 1589'da bizzat atölyeyi ziyaret etmiş ve çalışmaların hızlı bir şekilde tamamlanması talimatını vermiştir^[28]. Çok renkli, canlı ve ayrıntılar açısından zengin olan panelleri övenlerin yanı sıra eleştirenler de olmuştur. Örneğin von Pastor, fresklerin Sistine dönemini karakterize ediyor gibi gözükse de acele ile tamamlandığını düşünmektedir^[29]. Nebbia ve Guerra'nın diğer çalışmaları göz önünde bulundurulursa salon freskolarında ikinci sınıf işçilik hemen kendini belli etmektedir.

I. İznik Konsilinin yer aldığı pano, Fontana'nın Salon'a giriş olarak tasarladığı kapıdan (yani Scriptorum Odası'ndan) girildiğinde, soldaki ilk freskodur. Freskoyu çeviren panonun üst bölümünde I. İznik Konsiline işaret eden bir yazı yer almaktadır: "*Concilium Nicaenum I*" (Resim 6). Bu panelin ressamı olarak Hendrik van den Broeck kabul edilmektedir. I. Yuhanna bölümünün açık olduğu İncil, toplantının merkezinde taht üzerine cephe- den yerleştirilmiştir.

26 Veth 2002, 234

27 A. Zuccari, Gli affreschi della Biblioteca Vaticana e la politica di Sisto V, Solfanelli 1991 (offprint Merope 3 [1991]), 155-165. - Veth 2002, 234 dipnot 52

28 Veth 2002, 227 dipnot 20.

29 Veth 2002, 227 dipnot 21

Resim 6. Üstte hangi konsilin resmedildiğini gösterir yazı, ortada İncil yer almaktadır.

325 yılında toplanan konsilin betimlendiği freskoda merkezde toplantıya başkanlık eden Cordoba Piskoposu Hosius yer almaktadır (Resim 7). Her iki yanında Roma'yı temsilen toplantıya katılan ve Hosius'a yardımcılık yapan Vitus ve Vincentius oturmaktadır^[30]. Merkezde yer alan üçlünün kimliği hakkında ilk bilgiler Baronio'nun, Photius'un okuduğunu ileri sürdüğü Gelasius (ölümü MS. 478) tarafından yazıldığı söylenen üç ciltlik kitapta bulunmaktadır^[31]. Rocca, Vitus ve Vincentius'un tipik kırmızı cüppe ve birettaları nedeniyle kardinal şeklinde temsil edildiklerini ileri sürmektedir. Ancak II. Lyons Konsiline kadar kardinallerin kırmızı kardinal şapkası ve mor elbise giydiklerine dair bir bilgi yoktur^[32]. Bu nedenle Roma'dan gelen her iki katılımcı papanın değil de sarayın temsilcisi olmalıdır.

30 Veth 2002, 295 dipnot 21.

31 Veth 2002, 296 dipnot 24.

32 Veth 2002, 297 dipnot 39.

Resim 7. Ortada Hosius, her iki yanında yardımcıları Vitus ve Vincentius

Konsile katılan Potamon, Paphnutius, Nisibili Jacobus, Ermenistanlı Aros-tanes, Neocaesarealı Spiridion ve Paulus^[33] gibi piskoposların çoğu zulüm yıllarında katlandıkları işkencelerin kanıtlarını bedenlerinde taşımaktadır. Toplantıya katılan piskoposların sayısında bir birlik yoktur. Hilarius ve Milanolu Ambrosius önerdiği 318 piskopos sayısı sembolik olarak kabul edilmektedir^[34]. Eusebius, rahipler ve yardımcıları ile birlikte iki yüz elliden fazla piskoposun adını vermektedir^[35]. Baronio, Antakyalı Eustatius gibi iki yüz yetmiş katılımcıdan söz eden otoritelere atıfta bulunmaktadır. Athanasius üç yüz on sekiz, Sozomen yaklaşık üç yüz yirmi, Marius Victorinus üç yüz on beş piskoposun bahsetmektedir. Genel kabul gören sayı 220 civarında katılımcıdır^[36]. İmparator Konstantin, toplantıya katılacak misafirlerin ulaşımı için araç tahsis etmiştir. Baronio, bazı piskoposlar için at ve araba kiralandığından da bahsetmektedir^[37].

Konsile katılanların çoğunluğu Arius'un öğretilerinden en çok etkilenen Mısır, Filistin, Suriye, Fenike, Küçük Asya gibi Roma eyaletlerinden gelmiş-

33 H.J. Sieben, Vom Apostelkonzil zum Ersten Vatikanum: Studien zur Geschichte der Konzils-idee, Konziliengeschichte (München, Wien, Zürich, Schöningh 1996), 10.17.21-22. -Veth 2002, 296 dipnot 30.

34 Ambrosius Mediolanensis, De fide ad Gratianum Augustum libri quinque, PL 16549-729, 551-552.- Veth 2002, 304 dipnot 74-75.

35 Eusebius, Vita Constantini III 10 (PG 201063). - Veth 2002, 296 dipnot 31 ve 304 dipnot 76.

36 Veth 2002, 304.

37 Veth 2002, 296vd. dipnot 32.

lerdir^[38]. Latinleri, Roma'nın temsilcileri Vitus ve Vincent dışında, Cordoba'lı Hosius, Kartaca'lı Caecilianus, Gangra Piskoposu Hypatius, Konstantinopolis Piskoposu Alexander, Epiphania Piskoposu Amplion, Myra'lı Nicholas ve Amasena Piskoposu Eutychius temsil etmektedir^[39]. İnan ve Mezopotamya'dan gelen delegeler ise Roma egemenliği altında olmayan Doğu eyaletlerinin temsilcileridir. Konsil Babaları, Batılı piskoposlar gibi giyinmişlerdir: beyaz ketenden infula ve pluvial. Ne patrikler ne de piskoposlar polystaurion (genellikle patrikler tarafından giyilen haç tasarımlı ayınle ilgili giysi) veya phelonion (rahiplerin litürjik kıyafeti) giysili değildirler (Resim 8). Toplantıya katılan piskoposlar birbirlerine üstün gösterilmeden eşit temsil edilmişlerdir.

Resim 8. Toplantıya katılan dini önderler

Konsil toplantısını başlatmak üzere imparator Büyük Konstantin tören alayı ile salonuna girmiştir (Resim 9). Asası ve tacı ile birlikte üzerinde parlak bir kıyafet bulunmaktadır^[40]. Böylece Büyük Konstantin, gösterişli bir şekilde giyinmiş Roma imparatoru olarak temsil edilmektedir. Giysisi Augustus döneminden kalma imparatorluk elbisesini andırmaktadır. Eusebius'un aktardığı gibi, İmparator salonda piskopos çemberinin, yani synthronon dışına, yani meclisi oluşturan üyelere ayrı olarak yerleştirilen **parva**

38 Veth 2002, 297 dipnot 33.

39 Baronio 5 isim daha eklemektedir. Ayrıca bk. Veth 2002, 297 dipnot 34.

40 Veth 2002, 297 dipnot 35.

sella ex auro isimli tahtında oturmaktadır^[41]. İmparatorun görünüşü bir melek gibi, alçakgönüllü ve fazilet dolu olarak tarif edilmektedir. Kulağına fısıldayan kişinin, son derece iyi giyimi nedeniyle, din adamlarından birisi değil de saraydaki danışmanlarından veya tercümanlarından birisi olduğu düşünülmektedir. Yanağında belirgin şekilde gözüken derin oyuk gamzeden çok şark çıbanı izine benzemektedir. Şark çıbanı (tatarcık, yakarca, güpdüşen), leishmania cinsinde bulunan parazitleri taşıyan kum sineğinin insanları sokmasıyla bulaşan ve cilt üzerinde kalıcı izler bırakan bir deri hastalığıdır. Halk arasında Halep çıbanı, güzellik yarası olarak da bilinen hastalık daha çok Doğu Akdeniz'e özgüdür. İznik toplantısının özellikle Aryanizm'e karşı düzenlenmesi ve davetlilerin özellikle daha çok Doğu Akdeniz'de yaygın olan Aryanizm'e bağlı cemaatlerden seçilmesi İmparatorun yanında o bölgedeki dilleri anlayan bir tercümanı bulundurmasını zorunlu hale getirmiş olmalıdır. Şark çıbanı hastalığı izinde olduğu gibi en küçük ayrıntıya kadar her türlü detayın göz önünde bulundurulması, panoda seçilen hiçbir objenin tesadüfen yer almadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Resim 9. Parva sella ex auro üzerinde Büyük Konstantin

Eusebius'un aktardığına göre, konsil toplantısı ön sırada en sağda oturan ve adı bilinmeyen bir piskoposun açılış konuşması ile başlamıştır (Resim

41 Veth 2002, 297 dipnot 36.

10)^[42]. Bu hatibin Antakyalı Eustatius olduğu tahmin edilmektedir^[43]. Athanasius açılış konuşması yapan bir diğer konsil üyesinin Hosius olduğunu aktarmaktadır^[44]. Açılış seremonisinde son sözü İmparator Konstantin almış ve Latince'den Yunanca'ya tercüme edilmiş bir metni okuyarak konuşmasını tamamlamıştır^[45].

Resim 10. Toplantının açılış konuşmasını yaptığı tahmin edilen Antakyalı Eustatius

Freskoda sol altta üç asker yer almaktadır. Bunlardan yere oturur şekilde, kıvrık saç ve siyahi gösterilen askerın Afrika kıtasını temsil ettiği düşünülmektedir (Resim 11). Alt köşeye yan yana yerleştirilen diğer iki asker ise Yunanistan ve Galya eyaletlerini temsil ediyor olmalıdır. Böylece Afrika, Yunanistan ve Galya eyaletleri freskoda temsil edilmiş olmaktadır. Panoda askerler ile üç Roma eyaletini temsil edilmesi papalığın evrensel otoritesi olarak açıklanmaktadır.

42 Veth 2002, 297 dipnot 40.

43 John of Antioch, Epistola 6 (PG 65877-878,878). - Veth 2002, 297vd. dipnot 41.

44 Veth 2002, 298 dipnot 42.

45 Veth 2002, 298 dipnot 44.

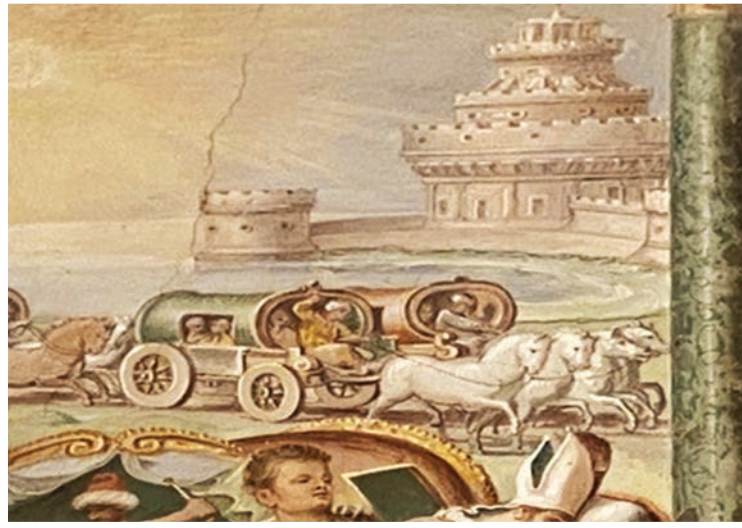
Resim 11. Birlikte betimlenen askerler

Sağda minberde konsil sekreteri Hermogenes “Condanno di Ario / Arius’un Kınanması” başlıklı bir metni okurken resmedilmiştir^[46]. Freskoda başka hiçbir belge görüntülenmemiştir. Minberin önünde Arius başı önünde olacak şekilde ayakta durmaktadır (Resim 12). Temsil şekline göre Arius’un halihazırda mahkûm olduğu görülmektedir. Rocca’ya göre, yüzünün solgun olmasının nedeni kafir ruhunu kusmak üzere olmasından kaynaklanmaktadır^[47].

Fresko üzerinde merkezi sahneden ayrı olarak toplantının yapıldığı binanın bulunduğu yere işaret eden panoramik manzaralara da yer verilmiştir (Resim 11). Kompozisyonun sol üst yarısında konsil salonunun dışı gözükmemektedir. Arkada göl kenarında uzanan sur duvarı ve kule yer almaktadır (Resim 13). Kanatlı bir heykel kalenin tepesini taçlandırmaktadır. Kule ve üzerindeki heykel, Vatikan’daki Roma Castel Sant Angelo’ya benzemektedir (Resim 14).

46 L.D. Davis, *The first seven ecumenical councils (325-787); Their History and Theology* (Wilmington 1987), 59. - Veth 2002, 299 dipnot 53.

47 A. Rocca, *Bibliotheca Vaticana a Sixto V Pont[iflce] Max[imo] in splendidiorem commodoremque locum traslata etc.* (Rome 1591), 61. - Veth 2002, 299 dipnot 54.

Resim 12. Göl kenarında kuleli sur duvarı ve önde 3 adet atlı posta arabası

Resim 13. Castel Sant'Angelo

Sur duvarının önünde, göl kıyısında aceleyle ilerleyen üç adet cursus publicus (atlı posta arabası) dikkat çekmektedir (Resim 13). Sanatçı, seyahat aracı olarak atları veya katırları değil de posta arabalarını göstermeyi tercih etmiştir. Arabaların ön tarafında biri hizmetçi olmak üzere iki erkek elleri arkadan bağlı başında infula ile beyaz cübbe giymiş birisini posta arabasından alarak konsilin toplandığı salona doğru götürmeye çalışmaktadır (Resim 15). Baştaki infula bu şahsın patrik ya da piskopos olabileceğine işaret etmektedir. Arius'un dışlanması konsey toplantısından sonra olması bu

şahsın Arius olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Konsilden önce dışlananlar arasında bulunan Antakyalı Eustatius, Nicomedialı Eusebius, Meletius, Nikaialı Theognis veya Chalcedonlu Maris'in olası kişiler arasında yer almaktadır.

Resim 14. Elleri arkadan bağlı şekilde götürülen

Solda, Aziz Petrus'un başının üzerine gelecek şekilde cenneti nitelendiren bulut içerisinde Mesih, Baba Tanrı'nın yanında otururken gösterilmiştir (Resim 16). Böylece Konsilin önemli kararları arasında yer alan Hazreti İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu tescillenmeye çalışılmaktadır.

Resim 15. Hz. İsa bulutların üzerinde Tanrı ile birlikte

Kompozisyonun her iki tarafında yer alan pilasterler, toplantı salonunun küresel resim alanını köşeli hale getirmektedir (Resim 8). Athanasius ve Hermogenes dışındaki piskoposlar salonun duvarları arasında yarım daire şeklinde oturmaktadır. Freskte pilasterlerin yanı sıra yapıyı her iki yanda yer alan Aziz Petrus ve Aziz Paulus betimleri de sınırlamaktadır. Sağ yanda yer alan Aziz Paulus ileri doğru uzattığı sağ elinin işaret parmağı ile doğulu kıyafetleri içerisindeki birisini tehditkâr bir tavırla toplantı yapılan salondan uzaklaştırmaya çalışır bir görüntü içerisinde betimlenmiştir (Resim 16). Başını sağ omuzuna doğru hafif yatırması ve bakışları ile de bu hoşnutsuzluğu belli etmektedir. Karşısındaki adam da bu kararlı uyarıyı dikkate almış olacak ki, geri adım atar şekilde ayakta durmaktadır. Aziz Paulus bu hareketi ile belki de ilk dönemlerde Hristiyanlara karşı ciddi tehlike oluşturan Yahudileri toplantıdan ve Hristiyanlardan uzak tutmaya çalışmaktadır.

Solda ise Aziz Petrus yanındaki askerlere hayretle bakmaktadır (Resim 17). Bunun arkasında ise İskenderiye Patriği Alexander'ın temsilcisi Deacon Athanasius yer almıştır.

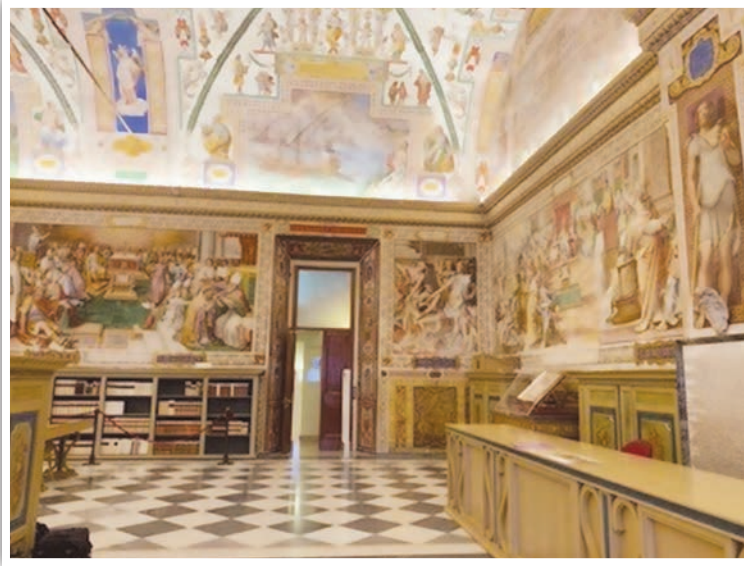

Resim 16. Aziz Paulus doğulu kıyafetindeki birisini toplantıdan uzaklaştırmaya çalışırken

Resim 17. Aziz Petrus yanındaki askerlere hayretle bakarken

Halihazırda kompozisyonda İmparatorun yer alması nedeniyle freskoda konsil toplantısının açılış oturumu temsil edilmiş olmalıdır. Konsilin amaçlarından birisi Arius doktrininin masaya yatırmaktır. Çünkü Arius ve yandaşları, Hz. İsa'nın Tanrı'dan farklı olduğuna, yani onun Tanrı veya Tanrı'nın oğlu olmadığına inanmaktadırlar. Konsilin diğer üyeleri ise Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu ileri sürmektedirler. Bu nedenle konsilin açılış konuşmaları seremonisinden hemen sonra Nicomedialı Eusebius'un mektupları okunarak konu Arius'un yargılanmasına taşınmıştır. Arius'un freskoda temsil edilmiş şekli ve Hermogenes'in "Condanno di Ario" metnini okurken gösterilmesi Arius'un konsil tarafından mahkûm edildiğini göstermektedir. I. Nikaia Konsili freskosunun hemen bitişiğinde Büyük Konstantin'in Arius'un kitaplarını yakmasının betimlenmesi de bu durumu desteklemektedir (Resim 4, 19).

Resim 18. Büyük Konstantin'in Arius'un kitaplarını yakması.

Resim 19. Büyük Konstantin'in Arius'un kitaplarını yakması, detay

Toplantıda belirlenen esaslara göre sonuç bildirgesi hazırlanmış ve bu metin Philoumenes'un gözetiminde imzaya açılmıştır. Büyük Konstantin, metni imzalamayı reddeden din önderlerini sürgün edeceğini açık bir dille ifade etmiştir. Buna rağmen Arius taraftarları arasında yer alan Filistin Caesarea'sından Eusebius Praesul, Tyros Piskoposu Paulinus, Theogonius, Tholomaidli Secundus, Marmaricatlı Theonas, Nicomedialı Eusebius ve Theognis Nicaenus gibi bazı muhalifler metni imzalamayı reddettiği bilinmektedir.

Konsil ile ilgili tartışılan bir diğer konu Büyük Konstantin'in toplantıdaki rolüdür. Eusebius, Konstantin'in konsilin açılış konuşmasını yaptığını sonrasında sözü toplantı başkanı Hosius ve diğer dini liderlere bıraktığıdır. Son yıllardaki araştırmalarda Konstantin'in sadece konseyi toplamakla yetinmediği, aynı zamanda konsil üyelerini yönlendirmeye çalıştığı da iddia edilmektedir^[48]. Eusebius'un vurguladığı gibi, İznik Konsili'nin en önemli adamı Büyük Konstantin'dir. Eusebius'un konsil başkanları olarak çoğul

48 T. Fankhauser, Die Religionspolitik Kaiser Konstantins in Bezug auf den arianischen Streit und das Konzil von Nicaea 325: antike Hauptquellen und moderne Darstellungen im Vergleich, [Diss], (Innsbruck 1997). - G. C. Hansen, Eine fingierte Ansprache Konstantins auf dem Konzil von Nikaia, in: ZAC 2 (1998) 173-198. - K. M. Girardet, Die Teilnahme Kaiser Konstantins am Konzil von Nicaea (325) in byzantinischen Quellen, in: AHC 33, 2001, 241-284. - Veth 2002, 304 dipnot 79.

ifade kullanması ve Antiocheialı Eustatius ve İskenderiyeli Alexander'ın da başkanlık yaptığını ifade etmesi Hosius'un konsili yöneten başkan olmadığını göstermektedir. Bu durum, K. M. Girardet'in, Hosius'un konsil başkanı değil de sonuç bildirisini hazırlayan komisyonun başkanı olduğu önerisini desteklemektedir^[49]. Eusebius ayrıca Konstantin'in konsülü bizzat topladığını, tartışmaları yönettiğini, meclisin aldığı kararları kabul etmeyenlerin cezalandırılmasını istediğini açıkça yazmaktadır. Caesarea Piskoposu'na göre, Konstantin'in konsil üzerinde tam kontrole sahip olmasına rağmen, toplantı düzenini başkan veya başkanlara bıraktığını rivayet ederek, bu önerileri doğrulamaktadır^[50]. Aslında konsil toplantısını düşünürken Roma senato toplantılarının şeklini göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Sistine freski, bir dereceye kadar, Hıristiyan imparator ile imparator arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Daha açık ifade ile freskoda yer alan sahnede toplantıyı yönetiyormuş gibi merkezde oturan Piskopos Hosius'un her iki yanında oturan Romalı elçiler açıkça konsil toplantısına ve alınan kararlara müdahil olmakta hatta hükmetmektedirler.

Konsil toplantısında din önderlerinin oturduğu yarım dairenin dışında olacak şekilde her iki yana yerleştirilen havarilerin konsil ile doğrudan herhangi bir bağlantısı olmamalıdır. İznik Konsili'nde alınan kararların Aziz Petrus ve Paulus'a atıf ile başlaması belki her iki havarinin kompozisyonda yer almasına neden olmuştur. Bununla birlikte Edictum Constantini'de, Konstantin'e imparatorluk yolunu açan rüyadan bahsedilmektedir^[51]. Rivayete göre, İmparator rüyasında Aziz Petrus ve Paulus görmüş, bunun üzerine Papa Sylvester'i ziyaret etmiştir. Rünyayı yorumlayan Papa Sylvester, Konstantin'in imparatorluk yolunda Mesih'in desteğini aldığını söylemiştir. Bu müjde nedeniyle imparator papaya birçok bağışta bulunmuş, ayrıca Roma kentini Papa'ya bağışlayarak Papa'ya bir İmparatora layık ayrıcalıklar vermiştir. Dolayısı ile Aziz Petrus ve Paulus Konstantin'in İmparator olması yolunda önemli role sahiptirler. Bundan dolayı da fresk betiminde yer almaları tesadüfi olmamalıdır. Diğer bir ifade ile freskoda yer alan hiçbir detay tesadüfi seçilmiş değildir.

Sistine Salonu'ndaki freskolar estetik açıdan düşük olsa da ikonografik olarak önemli ip uçları vermektedir. Von Pastor da Papaların Tarihi konulu serisinde, freskoları Sistine Dönemini simgeleyen "aceleci işin" tipik bir ör-

49 Girardet 2001, 244. - Veth 2002, 304 dipnot 80.

50 K. Schatz, Allgemeine Konzilien - Brennpunkte der Kirchengeschichte (Paderborn 1997), 33. - Veth 2002, 305 dipnot 84.

51 Veth 2002, 302 dipnot 66.

neği olarak nitelendirmektedir^[52]. Vreth de freskler ile konsil ikonografisini belirlemenin mümkün olduğunu düşünmektedir^[53]. Sistine Salonu fresklerinin ikonografik programını Rainaldi'nin bir mektup yazarak Antoniano'dan istediği, Antoniano'nun da bu isteği kabul ettiği tahmin edilmektedir. Antoniano, ikonografi programını iki satırda açıklamaktadır: konseyi toplayan veya kararnamelerini ilan eden Papa; yöneten imparator, mahkûm edilen sapkınlık ve doğrulanan gerçek doktrin^[54].

Roma'daki Santi Apostoli Fransisken Manastırı'nda din adamı ve vaiz olan Felice Peretti 1565 yılında konsiller hakkında küçük bir inceleme yazmıştır. Buna göre, konsiller açılış töreni ile başlamalıdır, litürjik kıyafet giymek zorunludur ve konsil amacına uygun şekilde sonuçlandırılmalıdır^[55]. Peretti'ye göre genel konsilleri toplama nedenleri; sapkınlıkları ortadan kaldırmak ve Kiliseye barışı geri getirmektir^[56].

Bu çıkarımlardan hareket ederek fresko üzerinde sol üstte yer alan panoramik görüntünün de tesadüfen seçilmediğini öne sürmek mümkündür (Resim 13). Buradaki manzarada köşeli bir salonda yapılan toplantı mekanının sur duvarlarının dışında, göl kıyısında bir yerde aranması gerektiğini göstermektedir. Bu tanım kazı ve araştırmalarını sürdürdüğümüz bazilikal kilisenin bulunduğu alanı çağrıştırmaktadır (Resim 1). Kompozisyonda yer alan detayların tesadüfi olarak seçilmediğinden hareketle bu detayla toplantı mekanına işaret edildiği sonucuna ulaşmamız mümkündür.

Ekümenik konsillerin resmedilmesi ilk olarak ne zaman başlamıştır, diğer bir ifade ile ilk ve tek örnek Sistin Salonu'nda bulunan freskolar mıdır sorusunun yanıtını Aziz Beda vermektedir. Aziz Beda'nın bildirdiğine göre, salonda bulunan freskoların ilk örnekleri Papa Konstantin'in (708-715) talimatıyla 712 yılında günümüzdeki bazilikanın öncüsü olan Aziz Petrus Bazilikası'nın portikosunda yer almaktadır^[57]. Konsillerin temsil edildiği resimlerin İstanbul'daki eski Milion anıtında^[58] Napoli'deki Aziz Petrus'un portiosunda (MS. yaklaşık 767) veya Aziz Gallen Manastır kütüphanesinin okuma salonunun tavanında (MS. 1764) bulunduğu bildirilmektedir^[59].

52 L. Von Pastor, *Storia dei Papi dalla fine del Medio Evo*, Vol. 10 (Rome 1928), 490, 493 dipnot 2. - Veth 2002, 237 dipnot 56

53 Veth 2002, 238.

54 Veth 2002, 284.

55 Veth 2002, 257 dipnot 44.

56 Veth 2002, 260.

57 Veth 2002, 227 vd. dipnot 23

58 Veth 2002, 229 dipnot 26.

59 Veth 2002, 229 dipnot 27-28.

Aynı şekilde konsiller ile ilgili yazılı kaynaklar da bulunmaktadır. Örneğin, Beytullahim'deki Doğu Kilisesi'nde yer alan mozaikler üzerinde konsillere atıflar da yer almaktadır; merkezde bir sunak üzerinde İncil ve Yunanca yazı ile yedi ekümenik konsil ile altı özel sinoda atıflar gibi. Hermann J. Sieben, Doğu Kilisesi'ndeki mozaiklerde yer alan metinlerin önemli ölçüde 15. yüzyıldan günümüze ulaşan ve orijinali Paris Bibliothéque National'de bulunan MS. 236 yılına ait Latince yazılmış el yazmalarından alındığını ileri sürmektedir^[60]. Demek ki, halihazırda konsillerin anlatıldığı yazılı belgeler de bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile konsilde bulunan detaylar tesadüfen seçilmiş değildir. Benzer şekilde W. J. G. A. Veth, Rainaldi'nin konsil freskolarını yaparken Vatikan koleksiyonundaki kodeklerinden ilham aldığını düşünürken, Mansi koleksiyonundaki konsil metinleri ile freskolar arasında uyum olduğu bilinmektedir^[61].

Sonuç olarak Birinci Nikaia Ekümenik Konsil toplantısı freskosu Hendrik van den Broeck isimli sanatçının özgür yaratısından çok kendisinden önceki dönemlerin yazılı ve görsel kaynaklarına dayanmaktadır. Tercümanın yavaş yavaş gösterilen şark çıbanı izine kadar en küçük detaya dikkat edilmesi, fresko üzerinde yer alan hiçbir detayın rastgele seçilmediğini ve ikonografik açıdan mesajlar içerdiğini ortaya koymaktadır. Önemli detaylardan birisi de panonun sol üst köşesinde yer alan göl kıyısı ve sur duvarlarından oluşan toplantının yapıldığı mekanına işaret eden vurgudur. Buna göre MS 13 Temmuz 325 tarihinde yapılan toplantının mekânı sur duvarlarının dışında olmak üzere göl kıyısında bir yerlerde aranmalıdır. Bunun için en uygun yer sualtı kazıları devam etmekte olan Bazilikal Kilise'nin bulunduğu alandır.

60 H. J. Sieben, Die Mosaikinschriften der Bethlemer Geburtskirche vor dem Hintergrund der byzantinischen Tradition der Konzilssynopsen, *Annuario Historiae Conciliorum* 31, 1999, 275 - 283. - Veth 2002, 231 dipnot 36.

61 Veth 2002, 231 dipnot 37

BURSA

Türk Dünyası Kültür Başkenti

